

نقد و معرفی کتاب

شهین اعوانی^۱

مجموعه آثار ابو عبد الرحمن سلمی

جلد اول و دوم (۱۳۶۹ و ۱۳۷۲) گردآوری نصرالله پورجوادی، مرکز نشر دانشگاهی؛
جلد سوم (۱۳۸۸) گردآوری نصرالله پورجوادی و محمد سوری، مؤسسه پژوهشی حکمت و
فلسفه ایران و مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه آزاد برلین.

ابو عبد الرحمن سلمی نیشابوری (۳۲۵/۳۳۰-۴۱۲) از مشایخ بزرگ صوفیه و از محدثان نام‌آور سده چهارم و اوایل سده پنجم است که دارای حدود صد اثر بوده است. تا چند دهه پیش، گمان می‌رفت که جز یکی دو اثر معروف (طبقات الصوفیه و حقایق التفسیر) اثر دیگری از وی به دست ما نرسیده است، ولی پژوهش‌های اخیر نشان داده است که کم و بیش نیمی از نوشته‌های سلمی از گزند حوادث جان سالم به در برده است. جای تأسف است که تا بیست سال پیش، هیچ یک از آثار چاپ‌شده سلمی در سرزمین خودش، ایران به چاپ نرسیده بود. نخستین بار در سال ۱۳۶۹ و ۱۳۷۲ دکتر نصرالله پورجوادی به مناسبت هزارمین سال تولد سلمی، همتی کرد و آثار چاپ شده او را در دو مجلد به چاپ رساند و چند اثر تازه را نیز به آن‌ها افزود. کسی گمان نمی‌برد که مجلد سومی نیز از آثار سلمی در کار باشد، تا اینکه اوایل سال جاری مجلد سوم آثار سلمی نیز از چاپ درآمد و مصححان نوید داده‌اند که مجلد چهارم نیز همین امسال به زیور طبع آراسته خواهد شد. ظاهراً داستان آثار سلمی به این زودی‌ها به پایان نخواهد رسید.

یکی از ویژگی‌های آثار سلمی این است که او به حق «نقال طریقت و کلام مشایخ» (هجویری، ۱۳۳۶، ۹۹) است. سلمی خود کمتر درباره مسائل مختلف

---

۱. عضو هیأت علمی مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران. E-mail: shaawani@irip.ir

اظهار نظر می‌کند و تلاش اولیه او این است که سخنان مشایخ گذشته را به نسل‌های بعدی برساند. ما در آثار او با دریایی از اقوال مشایخ گذشته مواجه می‌شویم که اگر آثار سلمی نبود همگی در طول تاریخ نابود شده بود. هیچ‌یک از آثار صوفیه از سده پنجم به بعد خالی از ذکر سلمی نیست، چون کم و بیش، همه بزرگان صوفیه به نحوی شاگرد یا شاگرد شاگردان او به شمار می‌آیند. حال به معرفی رساله‌های منتشرشده در این سه جلد می‌پردازیم.

جلد اول:

۱. **حقائق التفسیر.** این کتاب عظیم، مجموعه‌ای است از تفاسیری که پیش از سلمی از دیدگاه تصوف نوشته شده بوده است و سلمی آن‌ها را در این تفسیر گردآورده است. البته متن کامل **حقائق التفسیر** در مجموعه نیامده است، بلکه بخش‌هایی از آن که توسط محققان جداگانه تصحیح شده بود، شامل «تفسیر امام جعفر صادق علیه‌السلام» و «تفسیر ابن عطا آدمی» و «تفسیر ابوالحسین نوری» (هر سه به کوشش پل نوپا) و «تفسیر حسین بن منصور حلاج» (به کوشش لویی ماسینیون) در این مجلد آمده‌است، متن کامل **حقائق التفسیر** هنوز تصحیح نشده، هرچند تنی چند از سلمی پژوهان، سالیانی است که وعده آن را داده‌اند. البته چند سال پیش یکی از متعصبان سلفی به نام سید عمران، چاپی آشفته و ناروا از **حقائق التفسیر** ارائه داد (سلمی، ۱۴۲۱) که بالاتفاق تصحیح نیست بلکه تجریح است و کماکان باید چشم‌انتظار تصحیحی انتقادی از این کتاب باشیم.
۲. **تاریخ الصوفیه.** این کتاب از آثار مفقود سلمی است. لویی ماسینیون بازمانده‌های آن را از **تاریخ بغداد** استخراج کرده و در این مجلد آورده‌است.
۳. **جوامع آداب الصوفیه.** به کوشش ایتان کولبرگ.
۴. **عیوب النفس ومداواتها.** به کوشش ایتان کولبرگ.
۵. **درجات المعاملات.** به کوشش مرحوم احمد طاهری عراقی. این رساله یگانه اثری است که در این مجموعه برای اولین بار چاپ شده و در

واقع اولین کاری است که یک ایرانی درباره یکی از آثار سلمی انجام داده است.

جلد دوم:

۶. *کتاب السماع*. به کوشش دکتر نصرالله پورجوادی. این اثر ابتدا در نشریه *معارف* (دوره پنجم، شماره ۳، آذر - اسفند ۱۳۶۷) چاپ شده بود و سپس در مجلد دوم نیز آورده شد.

۷. *آداب الصحبة وحسن العشرة*. به کوشش م. ی. قسطنطین.

۸. *مناهج العارفين*. به کوشش ایتان کولبرگ.

۹. *کتاب نسیم الارواح*. به کوشش مرحوم دکتر احمد طاهری عراقی.

۱۰. *کتاب کلام الشافعی فی التصوف*. به کوشش مرحوم دکتر احمد طاهری عراقی.

۱۱. *کتاب الفتوة*. به کوشش دکتر سلیمان آتش.

۱۲. *الملامتية والصوفية واهل الفتوة*. به کوشش دکتر ابوالعلا عقیفی

۱۳. *رسالة مسألة صفات الذاكرين والمتفكرين*. به کوشش ابومحفوظ کریم معصومی.

۱۴. *المقدمة فی التصوف وحقیقته*. به کوشش دکتر حسین امین.

۱۵. *کتاب الاربعین فی التصوف*.

جلد سوم:

۱. *کتاب بیان تذلل الفقراء*. به کوشش کنث هنرکامپ.

۲. *مسألة درجات الصادین فی التصوف*. به کوشش کنث هنرکامپ.

۳. *أدب مجالسه المشایخ و حفظ حرمانهم*. به کوشش کنث هنرکامپ. این اثر، پیش تر در مجله *معارف* (دوره بیستم، شماره ۲، مرداد - آبان ۱۳۸۲) چاپ شده بود.

۴. *کتاب محاسن التصوف*. به کوشش کنث هنرکامپ.

۵. *حکمّ منتخبه من أقوال التصوف*. به کوشش کنث هنرکامپ.

۶. *کتاب فصول فی التصوف*. به کوشش کنث هنرکامپ.

۷. *شرح معانی الحروف*. به کوشش ژان ژاک تیون.

۸. کتاب **الأربعین للصوفیه**. به کوشش محمد سوری. این کتاب در جلد دوم مجموعه آثار ابو عبدالرحمن سلمی (صص ۵۳۵-۵۵۱) از روی چاپ هند افست شده بود. در مجموعه حاضر از دو نسخه دیگر نیز استفاده شده است.

۹. **ما التصوف و من الصوفی؟** به کوشش محمد سوری.

۱۰. **مستخرج من حکایات حمدون القصار**. به کوشش محمد سوری.

۱۱. **رساله فی معرفه الله**. به کوشش محمد سوری.

۱۲. **رساله روضه المریدین**. به کوشش محمد سوری.

۱۳. **کتاب بیان الشریعه و الحقیقه**. به کوشش محمد سوری.

۱۴. **کتاب کلام الشافعی فی التصوف**. به کوشش محمد سوری.

۱۵. **مسائل و ردّت من مکه**. به کوشش گرهارد بوورینگ.

۱۶. **رساله فی غلطات الصوفیه**. به کوشش عبدالفتاح فاوی.

۱۷. **ذکر النسوه المتعبدات الصوفیّات**. تصحیح رقیه کورنل

۱۸. **ذکر آداب الصوفیه فی إتیانهم الرخص**. تصحیح نادیا زیدان.

۱۹. **کتاب سلوک العارفین**. تصحیح سلیمان آتش.

در جلد اول و دوم، بیشتر آثار افست از تصحیح‌های پیشین بود، ولی در جلد سوم، یا رساله‌ها کاملاً تازه‌اند، و یا دست‌کم درباره آن‌ها کاری خاص اعم از ویرستاری یا مقابله مجدد با نسخه خطی یا ... صورت گرفته است و این چیزی است که این جلد را نسبت به دو جلد قبلی ممتاز می‌کند، علاوه بر اینکه کل کتاب برخلاف دو جلد اول و دوم، حروفچینی شده و ساز و کار یکسانی دارد، با همه این اوصاف، خالی بودن مجموعه از فهرست‌های علمی، اعم از فهرست آیات و روایات و اقوال و کسان و کتاب‌ها و ... نکته‌ای است که نباید آن را نادیده گرفت.

نکته دیگر اینکه در این مجموعه بیش از سی اثر از سلمی به چاپ رسیده که در تصحیح آن‌ها حدود بیست نفر مشارکت داشته‌اند. برخی از این بزرگواران برای همه شناخته شده هستند از قبیل لویی ماسینیون و پل نویا و احمد طاهری عراقی، و تعدادی دیگر مخصوصاً مصححان جلد سوم، جوانان علاقمندی هستند که ثمره تربیت معنوی اساتید این حوزه هستند.